

APNENICE NA PRAPROTNEM V SELŠKI DOLINI

Apno je danes nepogrešljiva surovina ne samo v gradbeništvu, marveč tudi marsikje drugje. Uporabljajo ga kot živo apno, ki je kemično kalcijev oksid (CaO) in kot gašeno apno, ki ima še vodo in je torej kalcijev hidroksid [$\text{Ca}(\text{OH})_2$]. Prvega dobijo iz apnenca (CaCO_3); ta seveda v naravi ni nikdar čist. Kamen, ki ima dosti CaCO_3 , žgo, pri čemer razpade v kalcijev oksid in ogljikov dvokis (CO_2), plin, ki se sprošča tudi pri dihanju, gorenju in ki ga rastline potrebujejo za svoj obstoj. Živo apno polijejo z vodo — ga gasijo, kot pravimo — in kalcijev oksid se z vodo kemično veže v kalcijev hidroksid. Sledeči enačbi kažeta, kako potekajo ti procesi, ki pa v naravi še daleč niso tako enostavni:

V gradbeništvu uporabljajo obe vrsti apna. Z gašenim apnom pripravljajo malto, ki je zmes vode, apna in peska. Malta trdno poveže med seboj opeko, in sicer zopet na kemični način. Apno veže iz zraka nase ogljikov dvokis in se spremeni nazaj v apnenec, ki trdno poveže delce:

Pri tem se sprošča, kot vidimo, voda in vsi dobro vemo, da so nove hiše vlažne. Živo apno uporabljamo pri ometavanju stavb, pri tako imenovani »teranovi«. Z apnom belimo stanovanja, v tovarnah čistijo z njim razne snovi, z njim razkužujemo hleve, kurnike, zajčnike in podobno, gospodinje vlagajo v vodno raztopino gašenega apna jajca za zimo in še marsikje drugje ga uporabljajo.

Velike apnenice imamo v Zagorju, Kresnicah, Kamniški Bistrici, manjše so pa skoraj po vsej Sloveniji. Oglejmo si danes le apnenice na Praprotnem v Selški dolini.

Apnarska obrt je v Selški dolini že stara. Najstarejši domačini vedo povedati, da so začeli žgati apno po prihodu Francozov za časa Napoleona. Dotlej menda niso poznali celotnega postopka. Po ustnem izročilu so posamezniki poskušali žgati apno tudi že pred Napoleonom, vendar kaj več o tem ne vemo.

Na Praprotnem sta danes dve apnenici, v katerih še žgejo apno. Dve starejši sta že skoraj podrta, o drugih dveh približno iz istih let, pa ni več sledu. Starejše so stale na zgornji strani ceste, nekoliko pod vrhom klanca, s katerega se spusti ta proti sedanjima apnenicama. Prva je bila *Mikelnova*. Kje

je stala, vedo povedati le nekateri stari domačini. Bila je namreč samo pletena in znotraj ometana z ilovico, pa je zato tudi zgodaj razpadla.

Nedaleč stran so postavili nad cesto *Tajnetovo apnenico*. Sprva je bila tudi ta le pletena. V njej je skuhal prvo apno Jakob Šifrer, oče sedanjega gospodarja Matevža Šifrerja, že leta 1859. Tedaj je imel šele 18 let. Okoli leta 1867 pa so apnenico pozidali in je bila to prva zidana apnenica na Praprotnem. Zunaj ima približno kvadratno obliko in je njen zunanji obod zidan iz kamenja. Notranji obod ali lonec, kot mu pravijo apnarji, je zidan iz opeke. Med loncem in zunanjim obodom je sežgana ilovica, ki jo naberejo vsakokrat, ko razderejo krov kuhane apnenice. Z ilovico namreč zamažejo v obliki svoda

Kamnoloma srednjetriadnega dolomita za apnenici na Praprotnem. (Foto Fr. Planina, julija 1959.)

kamenje in imenujejo ta svod ilovnati plašč. Celotni obod je debel nekaj nad en meter in je na zunanji strani povezan z železnimi vezmi. V tej apnenici je dolga leta kuhal apno Jakob Šifrer. Apnarji so bili tudi njegovi bratje. Do prve svetovne vojne je skuhal letno približno 5–6 apnenic, kakršne so pač bile potrebe po apnu. Največja proizvodnja je bila leta 1895, ko je potres uničil dosti hiš in so bile zato potrebe po apnu zelo velike. To leto je skuhal celo devet apnenic. Po prvi

svetovni vojni so v Tajnetovi apnenici le še trikrat žgali apno in jo že leta 1919 opustili. Takrat so pokradli železne vezi in treba bi bilo namestiti nove, če bi hoteli nadaljevati z delom. Z apnom je Tajne deloma zalagal Selško dolino, Škofjo Loko z okolico, nekaj pa so ga zvozili tudi v Kranj in soseščino ter v vasi med Škofjo Loko in Medvodami.

Okoli 20 m od Tajnetove apnenice so ostanki *Blažeskovčeve apnenice*. Imela je prav tako kot Tajnetova z opeko zidan lonec, zunaj pa ni bila zidana, marveč je imela le lesen oplet in vmes sežgano ilovico. Tu so nehali z delom že pred začetkom sedanjega stoletja. Isti gospodar je imel še eno apnenico blizu Mikelnovce.

Naslednja po vrstnem redu ob cesti je *Jelenčeva apnenica*, ki stoji na spodnji strani ceste in v njej še danes kuhajo apno. Postavili so jo v letih 1905 ali 1906. Tudi ta je znotraj zidana z opeko in zunaj opletana. Vmesni prostor je zapolnjen s sežgano ilovico. Oplet je napravljen iz kostanjevih kolov, ki stojijo tesno drug ob drugem. Zvezani so z železnimi vezmi. Od strani je apnenica zasuta in tako še boljše zavarovana. Ves obod je debel nekaj manj kot en meter. Visoka je okoli 4 m in v sredini široka 2,7 m. Spodaj in zgoraj je kot večina apnenic nekoliko ožja. Vanjo spravijo blizu 50 ton kamenja, ki da približno 20 ton apna. Apnenica gori 5 do 6 dni in porabi okroglo 70 m³ dobrih drv. Slaba drva in neugodno vreme podaljšata »kuhanje« za okroglo en dan. Po mnenju apnarjev iz tega kraja so najboljša suha smrekova drva, ki hitro gorijo in dajejo velik plamen. Precej kurijo tudi z jelšo.

Postavljanje apnenice terja precej spretnosti. Nad kuriščem napravijo obok iz kamena, ki je v nekaterih apnenicah višji, drugod nižji. Vsak postavljavec obokov vidi v svojem načinu postavljanja prednosti in jih zato postavlja iz leta v leto enako. Za obok morajo kamen grobo obdelati. V spodnjem delu svoda uporabljajo manjše kamne, zgoraj pa večje, težke včasih tudi do 100 kg. Svod nosi blizu 50 ton kamena in kar čudno se zdi človeku, ko prvič gleda postavljanje apnenice, da silna teža ne podre oboka pod seboj. Povpraševal sem, če se jim je apnenica že kdaj podrla. V tem kraju vedo le za en primer, ko svod ni zdržal velike teže. Ni si težko zamisliti zastojnega trudapolnega dela, preden spravijo vse kamenje zopet iz apnenice. In prav zato prepustijo obod dobremu mojstru ter ne tvegajo take nesreče. Nad obokom naložijo srednje debelo kamenje do vrha lonca. Pri vrhu je apnenica svodasta. Kamenje zadelajo nato z ilovnatim plaščem. Pustijo le okoli 30–40 lukenj, skozi katere se vali dim, ko pa se kuhanje apnenice bliža koncu, švigajo skozi plamen. Posebno lepo jih je gledati v temni noči.

Jaka Pintar kuha že dolga desetletja apno v Jelenčevi apnenici. Lepo je viden oplet iz kostanjevih kolov in železne vezi na apnenici. (Foto A. Ramovš.)

V Jelenčevi apnenici kuhajo apno že več kot 50 let. Med obema vojnama so napravili letno povprečno 20 apnenic, včasih seveda kakšno več, drugič zopet katero manj, kakršno je bilo pač povpraševanje po apnu. Povedali so mi, da so skuhali tedaj največ 25 apnenic letno. Po drugi svetovni vojni je proizvodnja apna tu precej padla in letno skuhajo še 15–20 apnenic. Pred zadnjo svetovno vojno so imeli tudi do 6 stalnih delavcev, sedaj pa si pomagajo večinoma le s priložnostnimi. Povedati je treba tudi, da pozimi to delo počiva.

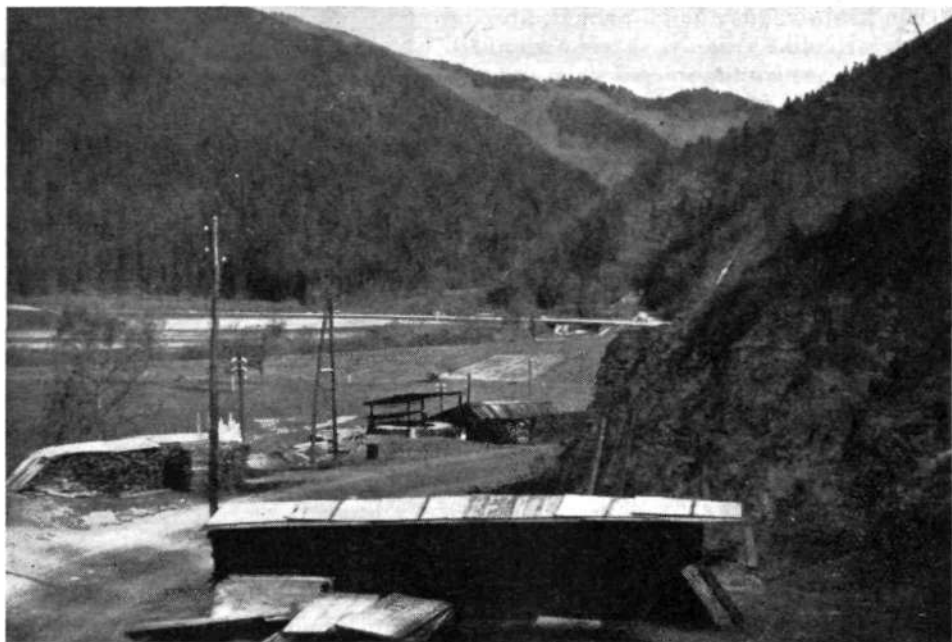
Apno razvažajo po Selški dolini, v Škofjo Loko in okolico. V zadnjem času zalagajo tudi Kmetijsko zadrugo v Kranju, večji odjemalec pa je še gradbeno podjetje »Tehnik« v Škofji Loki. Precej apna so iz te apnenice porabili pred vojno in še sedaj v vaseh med Škofjo Loko in Kranjem ter Škofjo Loko in Medvodami. Včasih so poslali kak vagon tudi više na Gorenjsko ali na Štajersko.

Pri vsaki apnenici ostane, ko jo izpraznijo, še okrog 300 kg pepela oziroma mešanice pepela in apna. Uporabljajo jo za gnojilo, posebno dobro je za kisle travnike in sploh za kraje, kjer primanjkuje apnenca.

Končno še nekaj besedi o kamnu, ki ga žgejo. Nasproti apnenice je na zgornji strani ceste kar precejšen kamnolom, kjer so nalomili v več kot pol stoletja dolgem času že mnogo kubičnih metrov trde kamenine in jo zvozili s samokolnicami in z vozovi v apnenico. Skoraj vsakdo je prepričan, da mora biti kamenina, iz katere kuhajo apno, apnenec. Vendar na Praprotnem to ni apnenec, temveč dolomit. V Jelenčevem kamnolomu je siv, tu svetlejši, tam zopet temnejši. Ob večjih razpokah in prelomih je kamenina precej zdrobljena in razpokana. Dolomit je pogosto rdečkast, zavoljo železovih spojin, ki

so se vlezle po razpokah v globlje dele kamenine. Kamenina je drobno zrnata in se svetlika kot sladkor. V njej je vse polno votlinic, v katerih rastejo proti sredini drobni, svetleči dolomitni kristalčki, veliki včasih tudi do pol centimetra. Tudi v žilicah so pogostni dolomitni kristalčki.

Ko že govorimo o Jelenčevi apnenici, naj zapišem še nekaj o najstarejšem apnarju tod okoli. To je Jaka Pintar, ki bo še letos (1960) izpolnil 74 let, pa še vedno kuha apno. Pravi mojster je pri postavljanju obokov in še noben

Jernejevčeva apnenica (s streho) in del Jelenčevega kamnoloma na Praprotnem. Skladovnice drv so že pripravljene. (Foto A. Ramovš.)

se mu ni posedel zaradi velike teže. Z apnarjenjem je začel že s šestnajstimi leti in vse življenje je ostal zvest temu poklicu. Gotovo danes po Sloveniji ni dosti takih možakov.

Nekaj deset metrov od Jelenčeve apnenice je prav tako pod cesto *Jernejevčeva apnenica*. Skoraj 20 let je mlajša od prejšnje. Postavili so jo v letih 1924 ali 1925. Prvotno je bila le pletena, čez nekaj let pa so jo pozidali. Lonec je iz opeke. Zunaj ima lesen oplet iz jesenovih kolov. Med loncem in opletom je žgana ilovica. Po tem sta si obe apnenici enaki. Jernejevčeva apnenica je približno tako velika kot Jelenčeva, le da je nekoliko nižja, zato pa malo širša. Ima »roš«, to so odprtine pod kuriščem, skozi katere prihaja zrak in se zato tu apno hitreje skuha. »Roša« Jelenčeva apnenica nima. V Jernejevčevo apnenico spravijo okoli 50 ton kamna in dobijo iz nje približno 20 ton živega apna. Pri eni apnenici pokurijo 70–80 m³ drv. Kurijo jo 4–5 dni. Med obema vojnama so skuhali na leto od 25 do 30 apnenic, nekega leta celo 31. Po drugi svetovni vojni je proizvodnja nazadovala in so sprva skuhali na leto še po 20 apnenic, medtem ko sedaj le še približno 15.

Z apnom so deloma krili potrebe v Selški dolini. Več so ga zvozili v Škofjo Loko, Stražišče, Kranj in okolico. Samo za vojašnico v Škofji Loki so poslali 10 apnenic. Zadnja štiri leta vzame polovico vsake apnenice gradbeno podjetje »Projekt« v Kranju, drugo apno pa gre v razne kraje po Selški dolini, v Škofjo Loko in Kranj. Tudi v Jernejevčevi apnenici je bilo pred vojno več delavcev, sedaj si pomagajo v glavnem le s priložnostno delovno močjo. Delovna sila je potemtakem v obeh apnenicah glavni vzrok, da skuhamo sedaj letno dosti manj apnenic, kot so jih med obema vojnama, čeprav potrebe po apnu gotovo niso manjše.

Tudi nasproti Jernejevčeve apnenice je kamnolom, ki daje surovino za apno. Kamenina je prav tako dolomit kot v sosednjem Jelenčevem kamnolomu.

Blizu sedanje Jernejevčeve apnenice je bila že okoli leta 1880 *pletana apnenica*, kjer so žgali apno za zidavo hleva, a se je kmalu podrla. Razen teh apnenic je bila ena tudi onstran Sore, v »Kovku«.

V Selški dolini je še več priložnostnih apnenic, kjer kuhajo apno večidel za posameznike, ki si postavljajo nove domačije. Tako so ga kuhali v Pozirnem, Topoljah, Laškem in še ponekod. V Dolenji vasi je kuhal še v prejšnjem stoletju Luznar, po domače Šoštar, apno iz apnenčevih prodnikov, ki jih je nabiral v strugi Sore. Seveda z okroglimi kamni ni mogel napraviti oboka, zato je hodil po kamenje za obok na Praprotno.

Apnarska obrt še danes živi tudi v Veštru blizu Stare Loke, vendar o njej nekaj besedi kdaj drugič.